OECONOMUS GAZDASÁGKUTATÓ ALAPÍTVÁNY

OECONOMUS ELEMZÉSEK

A TAVASZI „NAGY LEZÁRÁS" GAZDASÁGI HATÁSA A KÉT LEGÉRINTETTEBB SZEKTORBAN

2020 év elején a koronavírus járvány egy csapásra zavarta meg az emberek mindennapi életét a világ minden pontján. A korábban nem tapasztalt veszélyhelyzet nem csak a gazdasági szereplők gyakorlatát, de a lakosság hétköznapi viselkedését is alapjaiban változtatta meg. Mindegyik iparág eltérő mértékben érintett. Ebben a cikkben a turizmus és a légiforgalmi iparágak kerülnek bemutatásra, ugyanis mind világszinten, mind pedig Magyarországon ez a két szektor szenvedte el a legkomolyabb és szinte azonnali visszaesést. Ráadásul a járvány a korábbi hosszú évek fejlődését törte ketté a legrosszabb pillanatban. Források: KSH, WTTC, IATA.

2020. OKTÓBER

A tavaszi „Nagy Lezárás” gazdasági hatása a két legérintettebb szektorban

Flór Nándor

A koronavírus járvány pandémiává válása valamennyi ember életében negatív fordulatot hozott. A nemzetközi cikkekben már „Nagy Lezárásnak” (Great Lockdown) nevezik a kialakuló gazdasági visszaesést, hasonlóan a 2008-as Nagy Recesszióhoz vagy a 1929-es Nagy Depresszióhoz. Elsősorban és közvetlenül az emberek egészségét veszélyeztette a COVID-19. Másodsorban és közvetetten pedig a gazdaságra mért jelentős csapást. Ugyanakkor nem mindegyik iparágat érinti egyformán a járvány. Vannak szektorok, amelyeket azonnal és mélységében megrázott a koronavírus. Ezzel szemben (elsősorban, de nem kizárólagosan a digitális gazdasághoz kapcsolódóan) vannak iparágak, amelyek még jobban is teljesítenek a válság során.

Gazdasági szektorok áttekintése

A koronavírus válság elsődlegesen és súlyos mértékben a turizmust, a légiközlekedést és a kiskereskedelmet érintette. Nem meglepő módon a vírus azokat a gazdasági ágazatokra gyakorolt negatív hatást leginkább, amelyek alapvetően emberközpontúak. A Roland Berger tanácsadó cég elkészített egy koronavírus mátrixot, amelyben az egyes ágazatokban várható hatásokat ábrázolták. A vírusnak legjobban kitett szektoroknak rövid és hosszú távon egyaránt a turizmus, a légiközlekedés és a kiskereskedelem minősült. A jobb alsó szegmensbe az autóipart, logisztikát és olajipart sorolták. Ezekben az iparágakban várhatóan egy rövid átmeneti sokk után, a válság elmúltával dinamikus visszapattanás várható. A bal felső szegmensben a pénzügyi szektor alapvetően rövid távon nem érintett, ugyanakkor hosszabb távon komoly nehézségekkel nézhet szembe ez a szektor is.

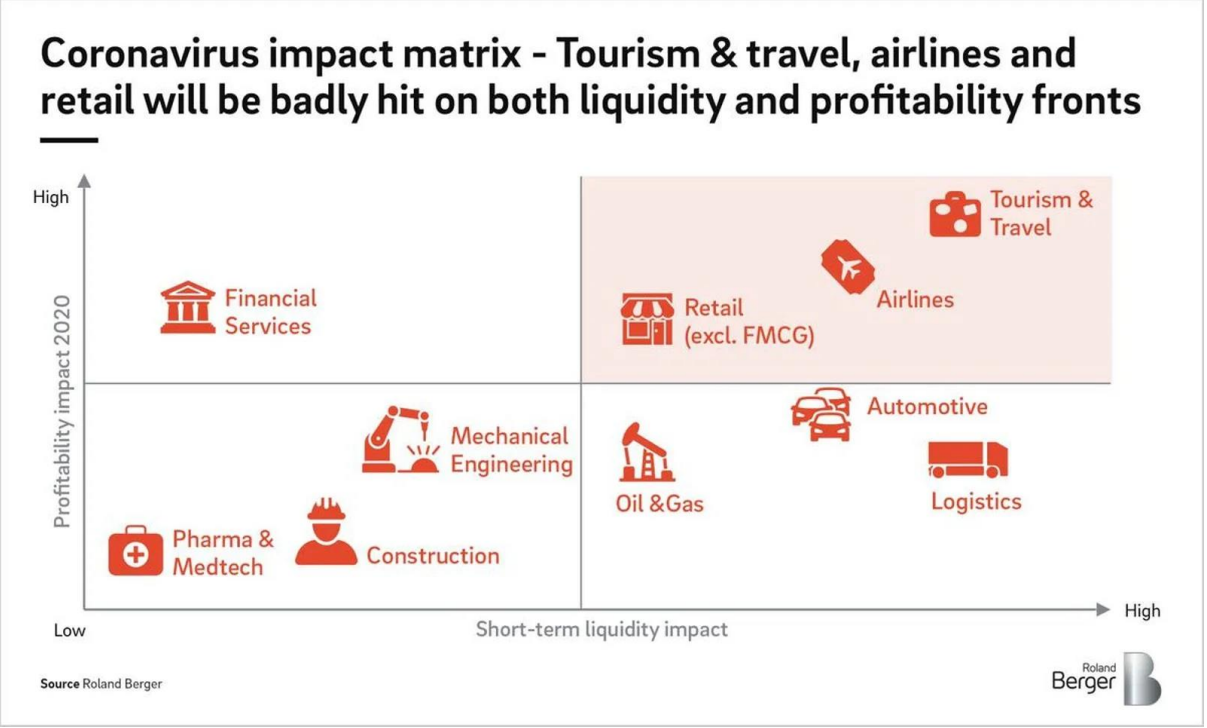

Megjegyzés: Az ábra az egyes gazdasági ágazatokat kategorizálja a koronavírus hatásának függvényében egy mátrixban. A vízszintes tengelyen a rövid távú likviditási hatás (alacsonytól a magasig), a függőleges tengelyen pedig a 2020-as évi profitabilitásra gyakorolt hatás (alacsonytól a magasig) látható.

***1.** ábra: Iparágak koronavírus okozta gazdasági hatásának kategorizálása. Forrás: Roland Berger[1].*

A Computer Economics értékelése alapján az utazási szektor és az ipar a legérintettebb a COVID-19 által. Mind a négy szempont (alkalmazotti, működési, ellátási lánc, bevétel) szerint a maximális hatással értékelték az utazási szektort, illetve az ipari szektort is. Az utazási szektorhoz kapcsolódik ez esetben a turizmus. A kiskereskedelmi szektor ugyan összességében ugyanúgy a legjelentősebb minősítést kapta, de az árbevétel és a működés sorában egy fokozattal enyhébbnek minősítették a hatást.

[1] https://www.rolandberger.com/en/Point-of-View/Coronavirus-Current-status-and-economic-impact-forecast.html

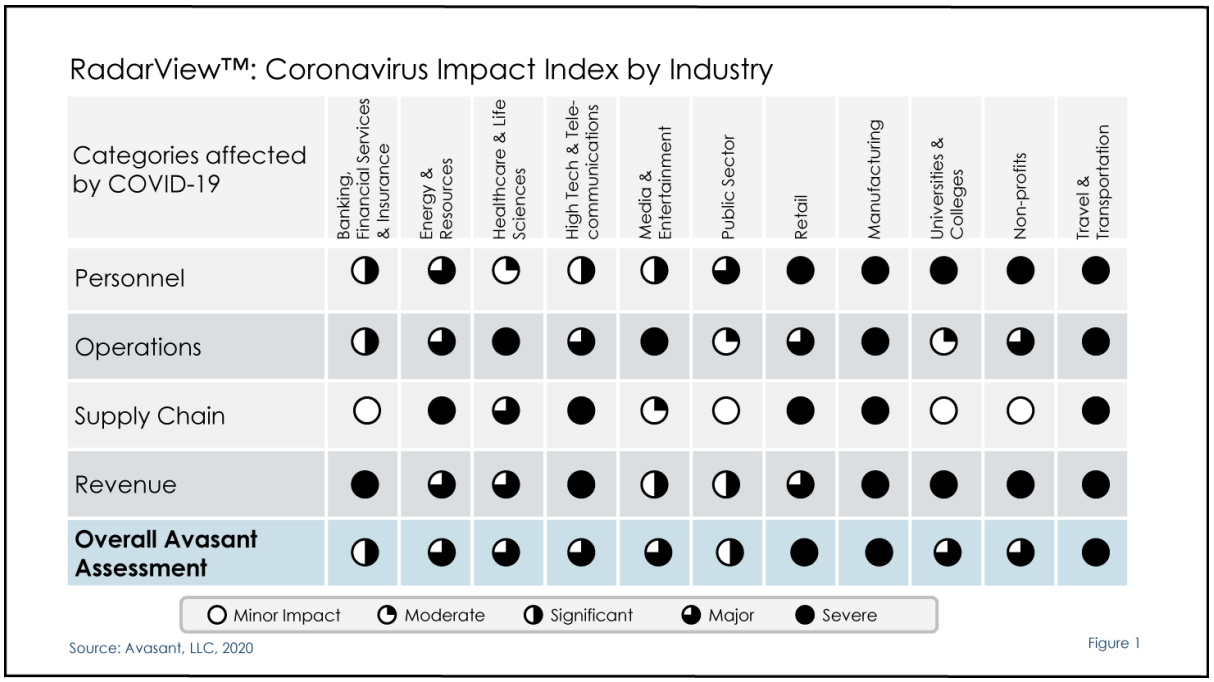

Megjegyzés: Az ábrán a koronavírus által érintett 11 fő iparág értékelése látható négy szempont szerint. Vízszintes sorokban szereplő négy szempont: alkalmazotti, működési, ellátási lánc, bevétel értékelése, a legalsó sor az összesített értékelést tartalmazza. Az üres kör minimális hatást, míg a teli kör a jelentős hatást jelöli.

2. *ábra: Koronavírus hatása az egyes iparágakban. Forrás:* Computer Economics[2].

A következő részben először a turizmus, majd pedig a légiforgalmi szektor kerül részletesen bemutatásra. Összefoglalásra kerül a két szektor gazdasági jelentősége és a koronavírus járvány előtti helyzete. Ezen túl mind világ, mind pedig magyarországi szinten összegzésre kerül a pandémia negatív hatása.

A turizmus szektor összeomlása

A turizmus a koronavírus járvány okozta gazdasági visszaesés egyik legjobban érintett szektora. Kevés olyan iparág van a világon, amelyet az egyes országokban bevezetett kijárási korlátozások vagy határzárak olyan közvetlenül és súlyosan érintenének, mint a turizmus. Az emberek mobilitásának a korlátozásával az

[2] https://www.computereconomics.com/article.cfm?id=2788

idegenforgalom megszűnik létezni. Függetlenül attól, hogy mennyire fontos szektorról van szó. A turizmus hosszú éven keresztül tartó sikereinek eredményei pillanatok alatt tűntek el a világban és Magyarországon egyaránt.

2019-ben a világ GDP-jének 10,3 százaléka származott a turizmusból, amely minden tizedik munkavállaló megélhetését biztosítja. Az Utazási és Turisztikai Világtanács (World Travel and Tourism Council, WTTC) adatai alapján a turizmus az egyik legfontosabb szektor a világgazdaság életében. Összesen 330 millió ember megélhetése függ a turizmus alakulásától a világon, amely minden tizedik állásnak felel meg. Ráadásul az elmúlt 5 évben minden negyedik újonnan létrehozott munkahely a turizmushoz kapcsolódik. Míg 2019-ben a világgazdaság növekedése 2,5 százalék volt, addig a turizmus szektor ezt meghaladó, 3,5 százalékos növekedést ért el. Mindez remekül mutatja, hogy a turizmus szerepe mennyire fontos a világgazdaság számára, illetve a koronavírus járványt megelőzően a prosperálás jellemezte.

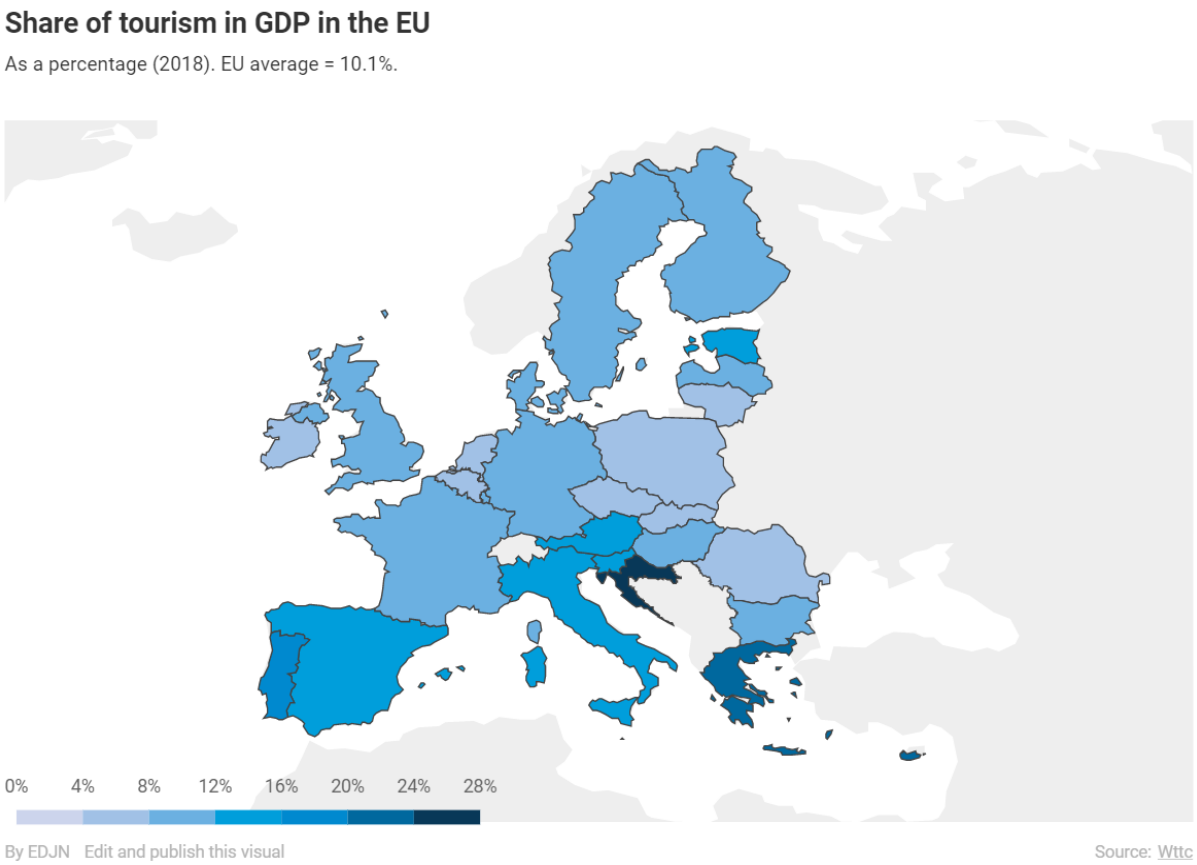

Megjegyzés: Az ábrán a turizmus GDP-hez való hozzájárulását szemlélteti az egyes tagállamokban 2018-as értékek alapján. Az Európai Unió átlaga 10,1 százalék.

***3.** ábra: A turizmus GDP-hez való hozzájárulása az Európai Unióban (2018). Forrás: Europeandatajournalism.eu[3], WTTC.*

EU-ban a turizmusnak leginkább kitett országok a GDP-hez viszonyítottan:

- **1. Horvátország (GDP 24,9 százaléka)**
- **2. Görögország (GDP 20,6 százaléka)**
- **3. Portugália (GDP 19,1 százaléka)**
- **4. Ausztria (GDP 15,4 százaléka)**
- **5. Spanyolország (GDP 14,6 százaléka)**

Az Európai Bizottság előzetes becslése alapján az EU-ban a hotelek és éttermek az idei bevételük közel felét elveszíthetik. A járvány első hullámának elején, már márciusban látható volt, hogy hatalmas károkat fog szenvedni a turizmus. Például már márciusban Olaszországban 95 és Spanyolországban 77 százalékkal csökkentek a turizmus bevételei. Ez az a két ország, amelyre a vírus a legsúlyosabb csapást mérte. A tavalyi évben ráadásul Spanyolország volt a második leglátogatottabb ország a világon, 84 millió turistával. Olaszországban körülbelül 25 millióval kevesebb külföldi látogatóra számítanak július és szeptember között, és az olasz Nemzeti Turisztikai Ügynökség becslése szerint 20 milliárd euróval csökken a szektor bevétele 2019-hez képest. Szicíliában például a teljes korábbi foglalások 65 százalékát lemondták.

Horvátországban az első félévben alig 1,6 millió vendég volt, amely 70 százalékos visszaesés az előző évhez képest. A horvátoknál az első félévben 7,6 millió vendégéjszakát töltöttek el. A vendégéjszakák 31 százalékát belföldi, míg a 69 százalékát már külföldi turisták adták. A horvát turizmust szigorú óvintézkedések mellett május végén sikerült beindítani, ekkor a Horvát Turisztikai Egyesület közlése alapján 133 hotel és 65 kemping is megnyitott. Május végén például egyszerre közel 22 ezer turista tartózkodott az országban.

[3] https://www.europeandatajournalism.eu/eng/News/Data-news/One-in-ten-Europeans-lives-on-tourism

Horvátország a magyarok számára is kiemelten fontos, hiszen 2019-ben több mint 644 ezer honfitársunk kereste fel a tengerparti országot. A Horvát Turisztikai Egyesület beszámolója szerint tavaly egész évben közel 3,3 millió vendégéjszakát töltöttek el a magyarok a déli szomszédunknál. A koronavírus ugyanakkor jelentősen visszavetette a nyaralást tervező magyar családoknál. Horvátország GDP-je közel 25 százalékban az idegenforgalomból származik, amely az Európai Unión belül a legmagasabb érték. Döntően az elmaradó turisták, valamint a világgazdaság visszaesése miatt a horvát jegybank előrejelzése alapján idén akár 9,7 százalékkal is zsugorodhat a gazdaság. A becslések szerint jövőre 6,2 százalékos visszapattanás is várható a GDP-ben. Ugyanakkor a 2020-as visszaesés olyan mélységű lehet, hogy a 2021-es erős növekedés sem lesz elég arra, hogy a horvát gazdaság a tavaly év végi teljesítményét elérje.

Görögországban, egyedül a turizmusban éves alapon közel 70 százalékos zuhanás várható a koronavírus járvány következtében. 2019-ben a görög turizmus 18 milliárd euró bevételt termelt és várhatóan 2020-ban alig 5 milliárd euró bevételt sikerül majd termelnie. Az idei év első félévében csak alig 2,6 millió külföldi turista látogatott el a több ezer kis szigettel is rendelkező országba, amely 67 százalékos visszaesést jelent. Az élénkülés jelei ugyan mutatkoznak, miután a kötelező határzárakat az országok fokozatosan kezdik feloldani. A kilábalás ugyanakkor várhatóan lassú lesz. Mindez hatalmas sokk az amúgy is rossz helyzetben lévő görög gazdaságnak.

A görög gazdaság a turizmustól az egyik legjobban függő ország az Európai Unión belül. Görögországban a turizmus a GDP több mint 20 százalékát adja. Az Európai Bizottság júliusban frissítette előrejelzését, és nem véletlenül már nem 9, hanem 9,7 százalékos GDP-zuhanást vár. Az idegenforgalom ilyen mértékű összeomlása és lassú beindulása azt vetíti előre, hogy a görög gazdaság legkorábban csak 2022 vége után tudja elérni a tavaly év végi szintet.

UNWTO (Turisztikai Világszervezet) szerint a járvány olyan súlyos visszaesést hozott, hogy a korábbi 5-7 év növekedése válhat semmivé a szektorban. Világszinten a turizmus legkevesebb 275, vagy szélsőséges esetben akár 400 milliárd eurós veszteséget is elszenvedhet. A Turisztikai Világszervezet számításai szerint a kieső nemzetközi turistaforgalom miatt a szektor világszinten 20-30 százalékos

csökkenést szenvedhet el 2020-ban. Az OECD annak függvényében, hogy a járványnak milyen hosszan lesz elhúzódó hatása, a 45 és 70 százalékos visszaesés mértékét is reálisnak látja. A hotelek és éttermek akár a bevételük felét veszíthetik el, az utazásszervezők és utazási irodák 70, valamint az óceánjárók és légitársaságok akár 90 százalékos bevételkiesést is realizálhatnak.

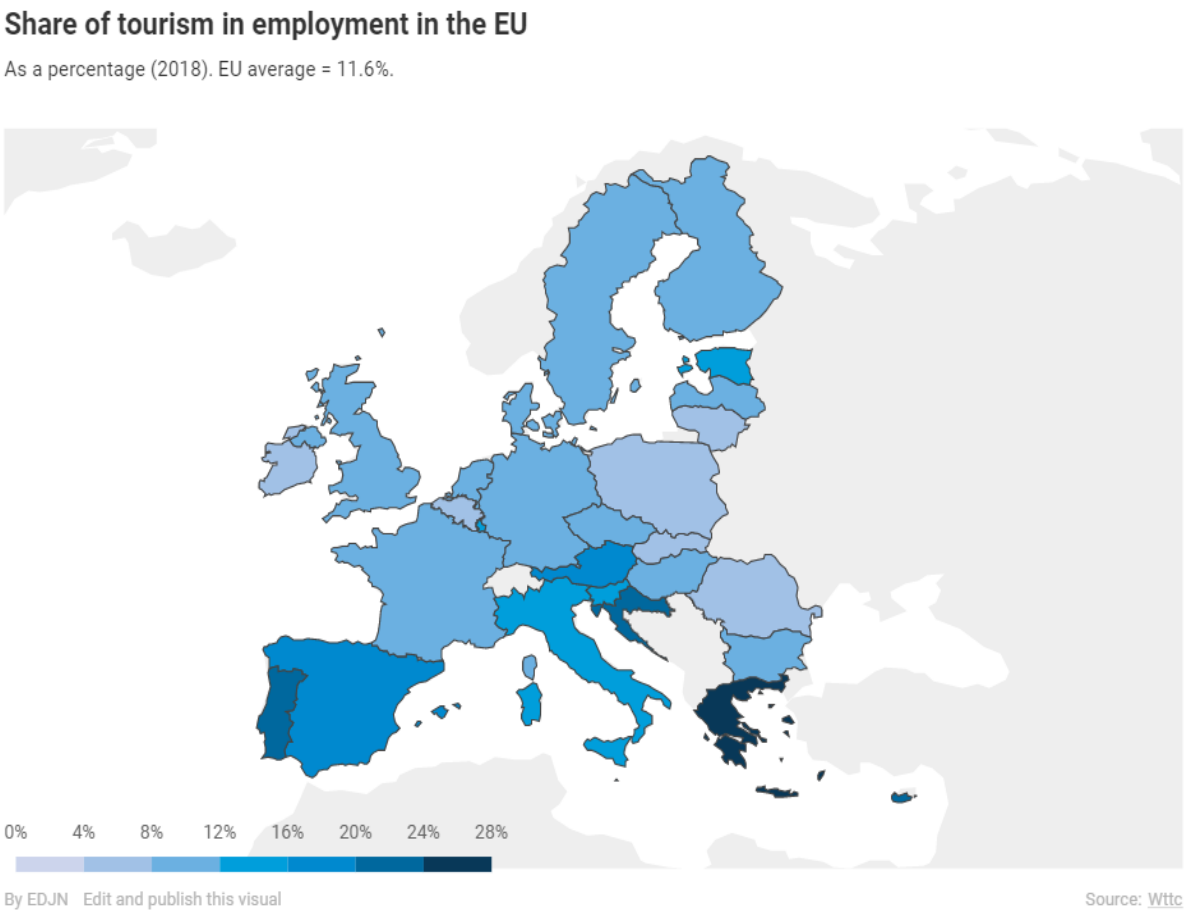

Megjegyzés: Az ábrán a turizmusban foglalkoztatottak aránya látható az egyes tagállamokban 2018-as értékek alapján. Az Európai Unió átlaga 11,6 százalék.

***4.** ábra: A turizmusban dolgozók aránya az Európai Unióban (2018). Forrás: Europeandatajournalism.eu[4], WTTC.*

Európán belül a turizmusban foglalkoztatottak száma igen jelentős, a meglévő munkahelyek 12 százaléka kapcsolódik ehhez a szektorhoz. Egyedül az Európai Unióban körülbelül 27 millió munkahelyet biztosít a turizmus. Ez

[4] https://www.europeandatajournalism.eu/eng/News/Data-news/One-in-ten-Europeans-lives-on-tourism

nagyjából az összes munkahely 12 százalékát jelenti. Az idegenforgalomi szektorra jellemző, hogy abban többségében mikro szintű vállalkozások vesznek részt. Közel 3 millió cég nyújt turizmushoz kapcsolódó szolgáltatást. A cégek döntő többsége (90 százalék) kis- és középvállalat, amelyek közül nagyon sok mikrovállalat.

Világszerte több mint 100 millió turizmushoz kapcsolódó állás is megszűnhet, ami közel 2,7 trillió dollár veszteséget okoz a GDP-ben. Az Utazási és Turisztikai Világtanács április végi számításai szerint a koronavírus rendkívül súlyosan érinti a turizmust. Várhatóan 100,8 millió állás fog megszűnni a szektorban, amelynek 75 százaléka G20 országban található. Mindez a turizmushoz köthető álláshelyek 24-28 százalékát jelenti. A szervezet szerint átlagosan 1 millió állás szűnik meg a turizmusban világszerte. A GDP-ben mutatkozó visszaesés mértéke is jelentős, közel 2 700 milliárd dollár (körülbelül a magyar GDP 18-szorosa). Az alábbi táblázatban jól látható, hogy a legsúlyosabban az ázsiai régiót sújtja a munkahelyek megszűnése. Ezt természetesen részben az is magyarázza, hogy a legnépesebb kontinensről van szó. Európában várhatóan 13 millió turizmushoz köthető állás szűnik meg a járvány miatt.

Régió	**Várható munkahely megszűnés száma (millió db)**	**Várható GDP veszteség (milliárd USD)**
Ázsia	– 63,4	– 1 041,0
Európa	– 13,0	– 708,5
Afrika	– 7,6	– 52,8
Amerika	– 14,1	–790,9
ebből Észak-Amerika	– 8,2	– 680,7
ebből Latin-Amerika	– 4,7	– 83,8
ebből Karibi térség	– 1,2	– 26,4

Közel-Kelet	– 2,6	– 96,2
Világ	**– 100,8**	**– 2.689,4**

1. táblázat: Turizmus szektort érintő károk összegzése a világban. Forrás: WTTC[5].

A magyar turizmus helyzete

Évtizedes szárnyalást követően a magyar turizmus 2019 folyamán minden eddigi rekordot megdöntött, a vendégéjszakák száma meghaladta a 31 milliót. A KSH adatai alapján a vendégéjszakák száma a 2010-es 19,6 millióról 2019-re 31,3 millióra növekedett. Tavaly az összes, 31,3 millió vendégéjszakának kicsivel több mint a felét (15,7 milliót) külföldi turisták töltötték el hazánkban. A belföldi turizmushoz 15,6 millió vendégéjszaka párosul, amelyet erősítettek a SZÉP-kártya program lehetőségei. A SZÉP-kártya felhasználás elérte a 30 milliárd forintot, míg a szálláshelyi összbevétel túlszárnyalta az 550 milliárd forintos értéket. A kereskedelmi szálláshelyek szállásdíj bevétele 9,2 százalékkal nőtt tavaly.

[5] https://wttc.org/News-Article/WTTC-now-estimates-over-100-million-jobs-losses-in-the-Travel-&-Tourism-sector-and-alerts-G20-countries-to-the-scale-of-the-crisis

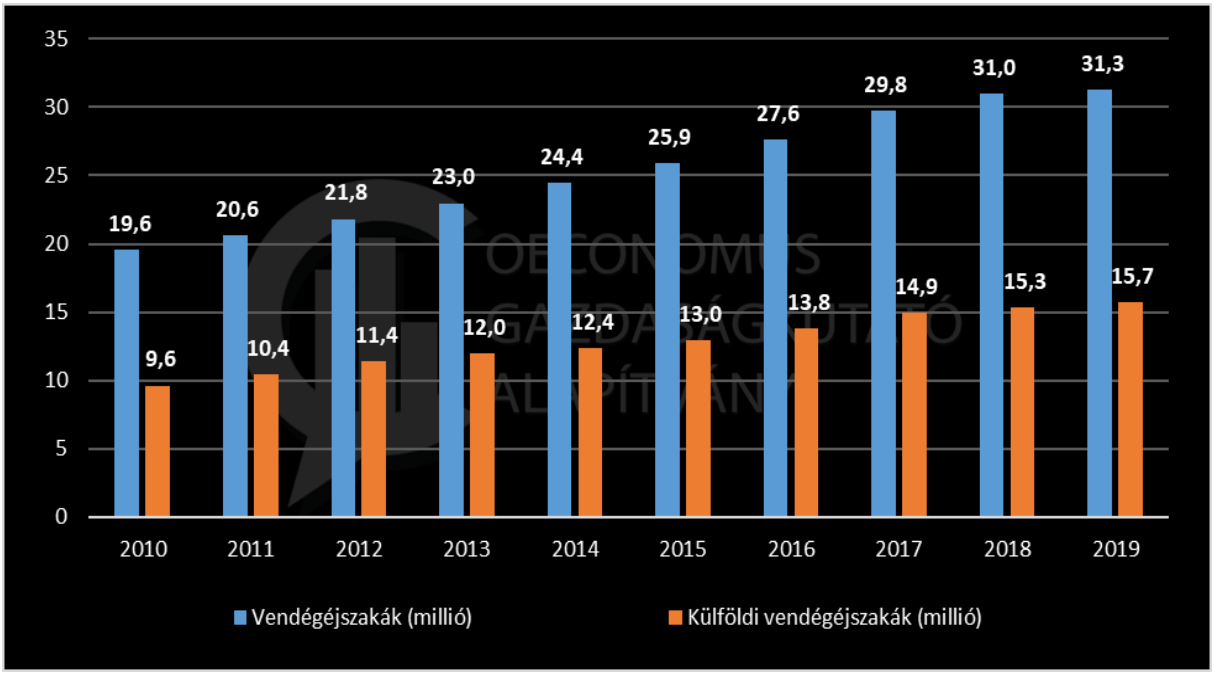

5. ábra: Vendégéjszakák számának alakulása Magyarországon. Forrás: KSH.

Külföldi és belföldi vendégforgalom kiegyensúlyozottan alakult 2019 folyamán is, és magas bevételeket eredményezett az iparági szereplőknek. 2010 óta jelentős mértékben növekedett hazánkban a turizmus, így kiemelt jelentőségű ágazatként megkerülhetetlen fontosságú a magyar gazdaság sikerességének esetében. Az eltelt egy évtized alatt másfélszer több vendég másfélszer több vendégéjszakát töltött el hazánkban. Mindez 2,5-szer nagyobb szállásdíjbevételt eredményezett 2019-ben, mint 2010-ben.

2019-ben a 10 legfontosabb országból érkező turisták közül szinte mindenhonnan emelkedés volt tapasztalható a vendégéjszakák számában:

- Izraelből (10,3 százalék)
- Romániából (+8,3 százalék)
- Egyesült Királyságból (+4,9 százalék)
- Csehországból (+3,5 százalék)
- Oroszországból (+3,5 százalék)
- Egyesült Államokból (+3,0 százalék)
- Lengyelországból (+2,7 százalék)
- Olaszországból (+0,1 százalék)

A budapesti turizmus is kiemelkedő teljesítményt mutatott a megelőző hosszú éveken keresztül. Elismerésül 2019-ben a legjobb európai desztinációnak választották fővárosunkat[6]. A Top 10-es lista az alábbiak szerint alakult:

- **Budapest (Magyarország)**
- Braga (Portugália)
- Monte Isola (Olaszország)
- Metz (Franciaország)
- Poznan (Lengyelország)
- Málaga (Spanyolország)
- Genf (Svájc)
- Cavtat (Horvátország)
- Pozsony (Szlovákia)
- Sainte-Maxime (Franciaország)

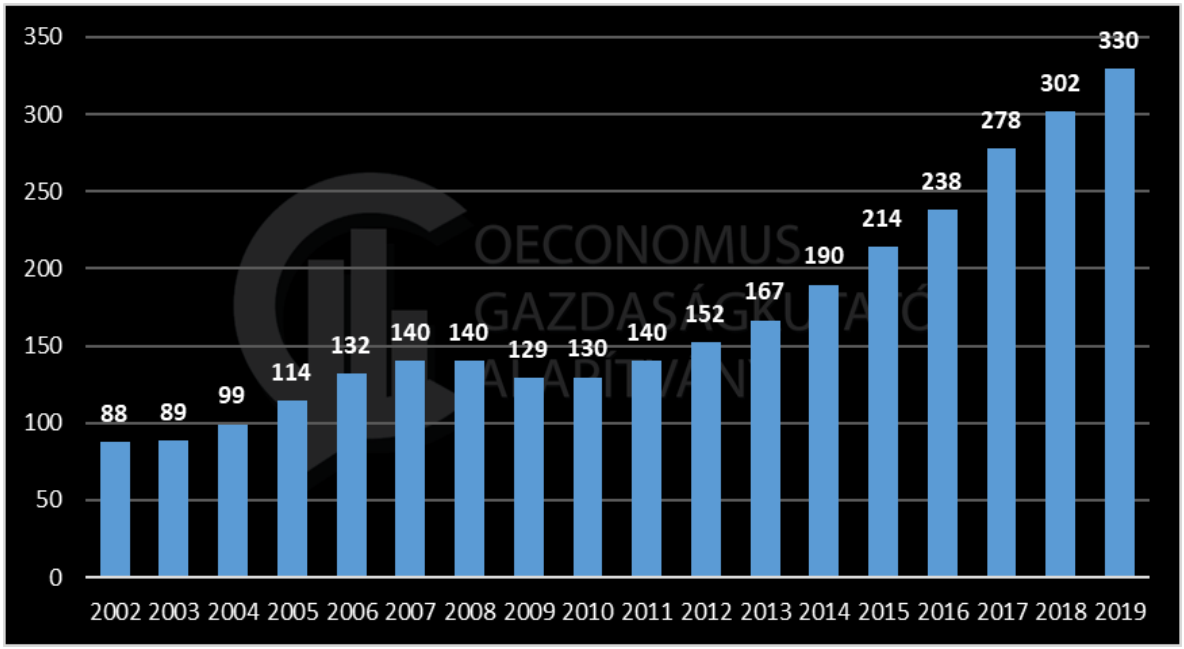

***6.** ábra: Kereskedelmi szállásdíj bevételek alakulása Magyarországon (milliárd forint). Forrás: KSH.*

[6] https://www.europeanbestdestinations.com/european-best-destinations-2019/

A hazai összesített szállásdíj bevétel évről-évre egyre magasabbra nőtt, és tavaly először meghaladta a 330 milliárd forintot. A 2010-es 130 milliárd forintos szintről alig egy évtized alatt, 2019-re meghaladták a 330 milliárd forintos szintet a szállásdíj bevételek. 2019-ben a külföldi turisták a szállásdíj 63 százalékát, 209 milliárd forintot fizettek hazánkban. A külföldről érkezett vendégek elsősorban a szállodákat részesítették előnyben.

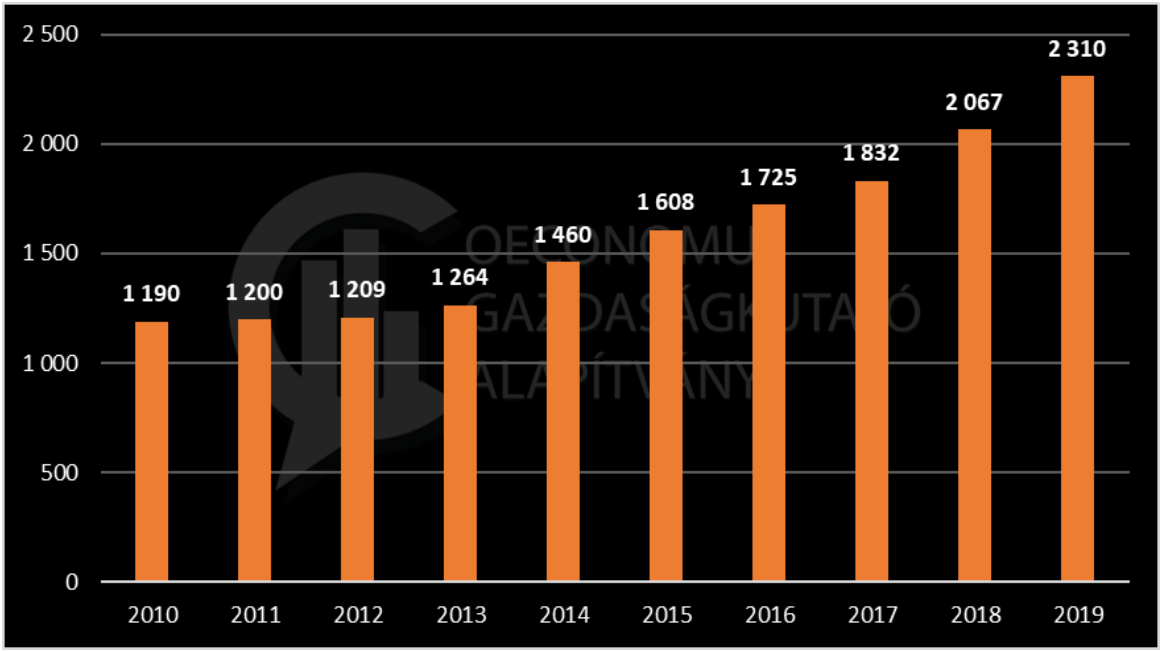

7. ábra: Magyarországra tett utazásokhoz kapcsolódó összesített kiadások (milliárd forint). Forrás: KSH.

A külföldi turisták által elköltött pénzösszeg 10 év alatt a duplájára nőtt, amely kiválóan szemlélteti a magyar turisztikai ágazat múltbéli fejlődését. A hazánkban az utazások során elköltött pénz a 2010-es 1 200 milliárd forintról 2019-re 2 300 milliárd forintra növekedett. Mindez a 2010 óta folyamatosan zajló kiemelt kormányzati turisztikai fejlesztési programokkal, városfejlesztésekkel és a Magyar Turisztikai Ügynökség kitartó munkájával magyarázható. Az országimázs építésének és a magyar turizmusban dolgozó számtalan munkavállalónak, kis- és középvállalkozásnak, szálloda- és panziótulajdonosnak köszönhetően a hazánkba látogató turisták egyre több és magasabb értékű szolgáltatást tudnak igénybe venni.

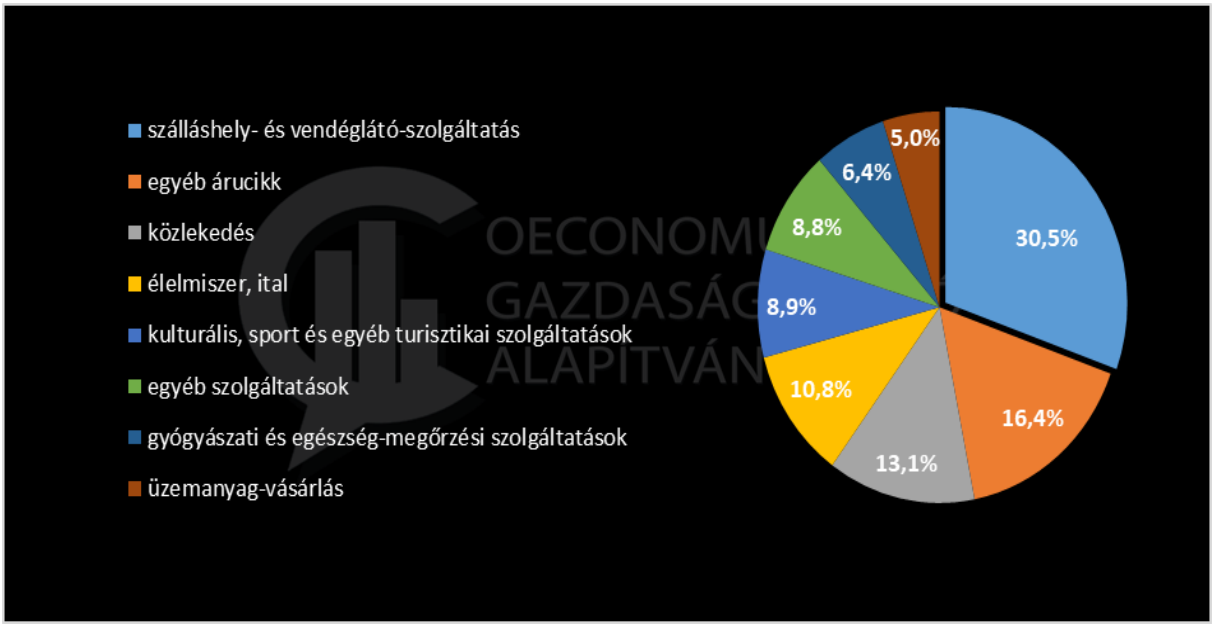

8. ábra: Külföldi turisták összesített kiadásának fogyasztási szerkezete 2019-ben. Forrás: KSH.

A külföldi turisták jelenléte az országban nem csak a turizmus, hanem valamennyi gazdasági ágazat számára kiemelten fontos. A Magyarországra látogató turisták költésének alig harmada kerül közvetlenül a szállás- és vendéglátóhely tulajdonosokhoz. A hazánkban 2019-ben elköltött 2 300 milliárd forint csupán 30,5 százalékát költik el szálláshely- és vendéglátó-szolgáltatásra, a fennmaradó részt más szolgáltatások igénybevételére használják. Ez a költés közel hatszorosa a magyarok által belföldön elköltött összegnek. Sokat költenek még árucikkekre, ételre és italra, illetve közlekedésre is a hazánkba látogató turisták.

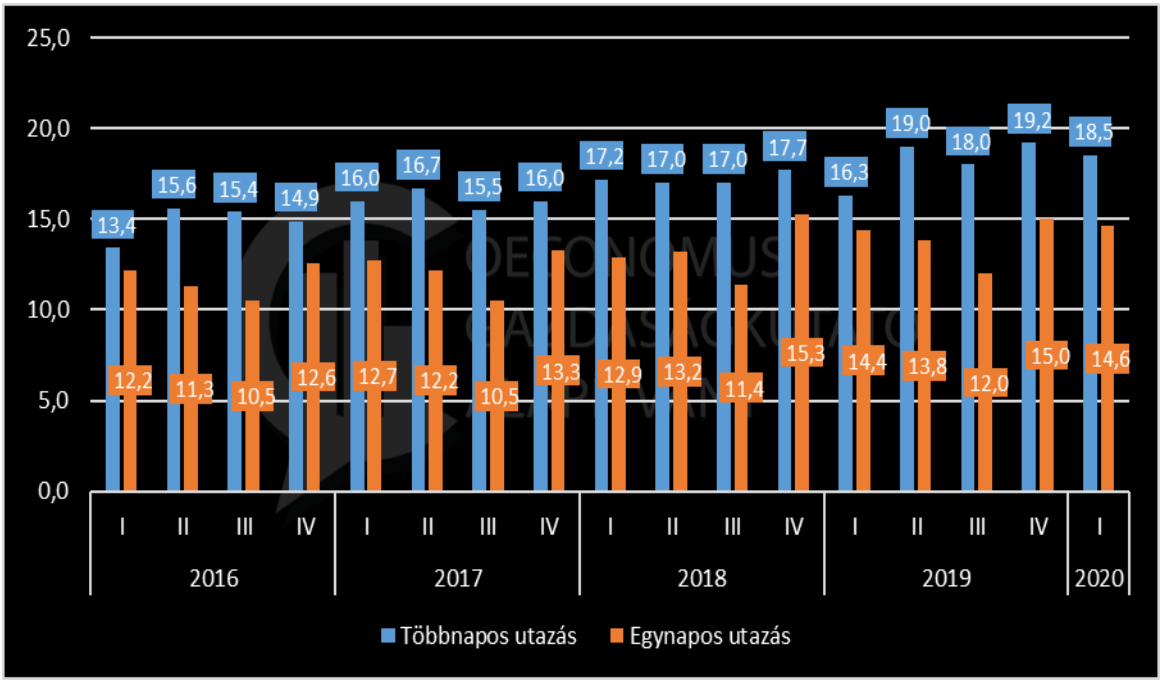

9. ábra: Egy külföldi turista egy napjára jutó összes költés az egyes negyedévekben Magyarországon (ezer forint). Forrás: KSH.

Nemcsak az ide látogató külföldi turisták vendégéjszakáinak száma növekedett az elmúlt években, hanem az egy főre jutó napi költés összege is jelentősen emelkedett. Mind az egynapos, mind pedig a többnapos utazások során elköltött egynapi költés értéke emelkedett az elmúlt évek során. Az egynapos utazásoknál közel 20 százalékkal, 14,6 ezer forintra növekedett 2020. első negyedévére 2016. első negyedévéhez képest. Ugyanezen időszak alatt a többnapos utazásoknál a növekedés még jelentősebb volt. A többnapos utazás kategóriában az elköltött összeg 38 százalékkal nőtt, és elérte az egy napra jutó 18,5 ezer forintos összeget.

Januárban a koronavírus-helyzet a magyar turizmuson még nem éreztette negatív hatását, és 1,7 millió vendégéjszakát töltöttek el nálunk. A külföldi vendégek száma 18,4 százalékkal nőtt és összesen 911 ezer vendégéjszakát maradtak az országban. A külföldi vendégéjszakák 70 százalékát a Budapest–Közép-Dunavidék régióban regisztráltak a szállásadó helyek. A belföldi vendégek száma 12,1 százalékkal emelkedett és a vendégéjszakák száma elérte a 794 ezret. A szálláshelyek teljes bruttó árbevétele 34,5 milliárd forintra nőtt januárban. Ráadásul a Széchenyi Pihenőkártyával rendelkező vendégek a SZÉP-kártyával több mint kétszer annyit, 2,3 milliárd forintot fizettek. Soha ilyen erős januárral nem nyitott még a

turizmus. Sajnos az erős kezdést követően, alig 60 nap leforgása alatt egy komplett szektort döntött romokba a koronavírus.

A koronavírus a szállodák és panziók kényszerbezárását vonta maga után, és több mint 400 ezer ember munkahelyét sodorta veszélybe itthon. A járványhelyzet következtében életbeléptetett biztonsági intézkedések miatt a szálláshely tulajdonosok kényszerhelyzetbe kerültek. A hazai szállodák 87, a panziók 97 százaléka márciusban üzemszünetet rendelt el. Közvetetten a GDP 13,2 százalékát adó szektorban több mint 400 ezer munkavállaló megélhetése került veszélybe egyik pillanatról a másikra. A vírus okozta visszaesés súlyos károkat okozott a turizmus területén.

A Szállás.hu elemzői a tavalyi év összes vendégéjszakájának közel felét várják idénre, amely 250-300 milliárd forintos kiesést jelent a turizmus szektornak. A KSH adatai alapján 31 millió vendégéjszakát töltöttek el hazánkban a külföldi és a belföldi turisták. A Szállás.hu elemzői szerint idén a 2019-es évi vendégéjszakák 43-48 százaléka fog kiesni. Az elemzők azonosították a hazai turizmus előtt álló lehetséges trendeket:

- Tisztaság iránti igény megnövekedett lesz a szállásfoglalás során.
- Teljes ellátás iránti kereslet megnövekedése, miután hónapokon át az emberek önmagukat látták el és változatosságra, pihenésre vágynak.
- Népszerűségnek örvendenek majd a kuponos ajánlatok, mivel a válság során kiköltekezők ezeket fogják tudni megengedni maguknak.
- Várhatóan 20-30 százalékos kedvezményekkel próbálják majd meg a szállásadók értékesíteni a kiadó szobáikat.
- Repülőn és vonaton történő utazásokkal szemben a biciklivel, saját autóval megközelíthető kirándulást fogják előtérbe helyezni.

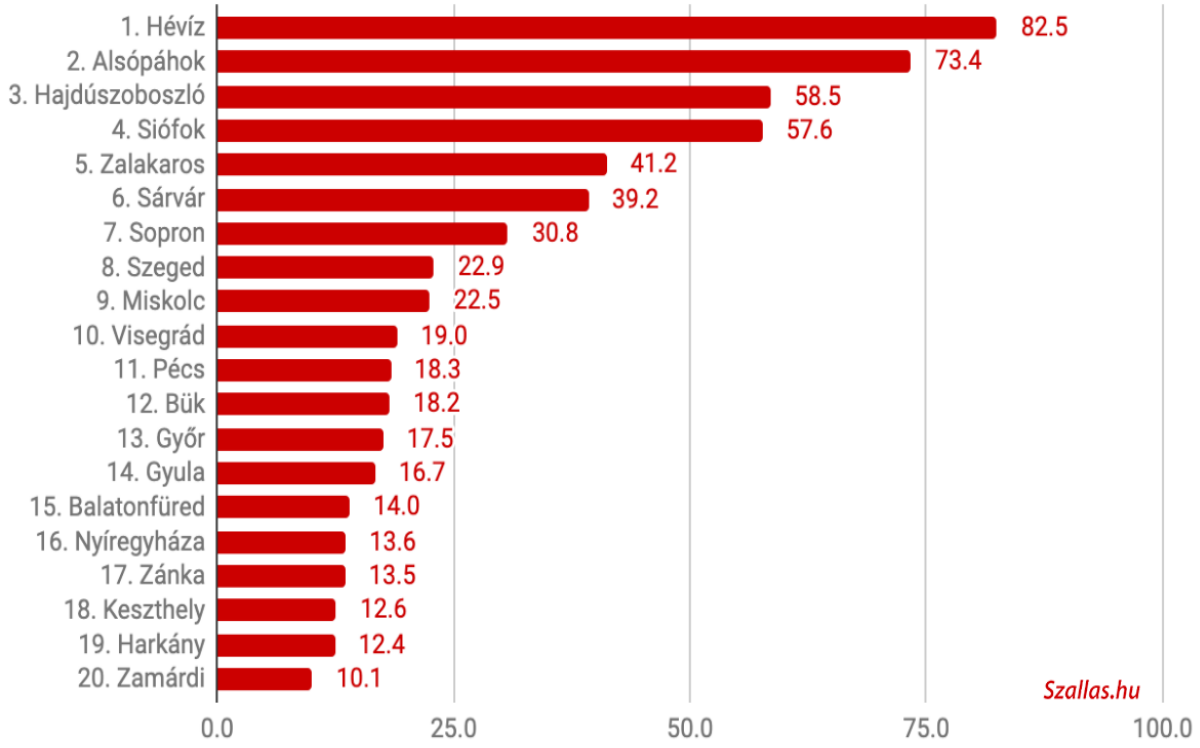

Megjegyzés: Az ábra a vendégéjszakák arányát szemlélteti a teljes lakossághoz képest. Hévízen például évente 1 milliónál is több éjszakát töltenek a turisták, miközben csak 12 ezren laknak a településen. Az ábrán 20 olyan magyar település szerepel, amelyeknek komoly bevételkieséssel kell számolnia a járvány alatt.

***10.** ábra: Koronavírus járványnak legjobban kitett hazai települések rangsora. Forrás: Szállás.hu, Forbes.hu[7].*

A magyarok közel 43 százalékának hiúsult meg a tervezett pihenése a koronavírus okozta járvány miatt. Ráadásul a magyarok 49 százaléka nem tervez már nyaralást a kialakult helyzetet is figyelembe véve. Már a járványhelyzet elején is jól látszott, hogy milyen súlyosan érinti a vírus a szektort. Március 5-én a tavaszi hónapokra meglévő szállásfoglalások 16,4 százalékát visszamondták, míg március 10-re már a 18,5 százalékát. Amilyen gyorsan terjedt a világban a vírus, az aggodalmak annál inkább megpecsételték a turizmus sorsát. Ugyanebben az időszakban Olaszországban már voltak olyan területek, ahol a korábbi foglalások mintegy 90 százalékát mondták vissza a vendégek.

[7] https://forbes.hu/uzlet/250-300-milliardos-bevetelkieses-a-turizmusban-meg-masfel-evig-nem-jonnek-kulfoldiek/

A vírus átrendezte a nyári szabadságok tervezését, és a magyarok többsége inkább belföldön tervez kikapcsolódni. Külföldre a magyarok alig 12 százaléka menne csak miután a járvány már lecsengett. A Magyar Turisztikai Ügynökség (MTÜ) megbízásából több mint 4 000 magyar állampolgár reprezentatív megkérdezésével vizsgálta az utazással kapcsolatos jövőbeli terveket. A veszélyhelyzet utáni három hónapban a megkérdezett magyarok 36 százaléka tervez belföldön nyaralni, míg 15 százalék külföldi utazásban gondolkodik. Hiába javulnak a járványkezeléssel kapcsolatos kilátások, a felmérés rámutatott, hogy az utazást tervezők 40 százaléka tart attól, hogy a tervezett nyaralásukat le kell majd mondaniuk.

2020 márciusa volt a hazai turizmus összeomlásának hónapja, amikor a korlátozó intézkedéseket bevezették. A hosszú éveken keresztül újabb és újabb csúcsokat döntő szektor fejlődését keresztbe törte a járványhullám. Flesch Tamás, a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének (MSZÉSZ) elnöke rámutatott, hogy már márciusban 60 százalékos volt a budapesti szállodák forgalmának visszaesése. A vidéki szálláshelyek valamivel jobb, de ugyancsak súlyos 30-40 százalékos visszaesést tapasztaltak. MTÜ adatai szerint míg a március 7-i hétvégén a szállodák kihasználtsága 56 százalékon állt, addig a hónap végére már 2 százalék alá került.

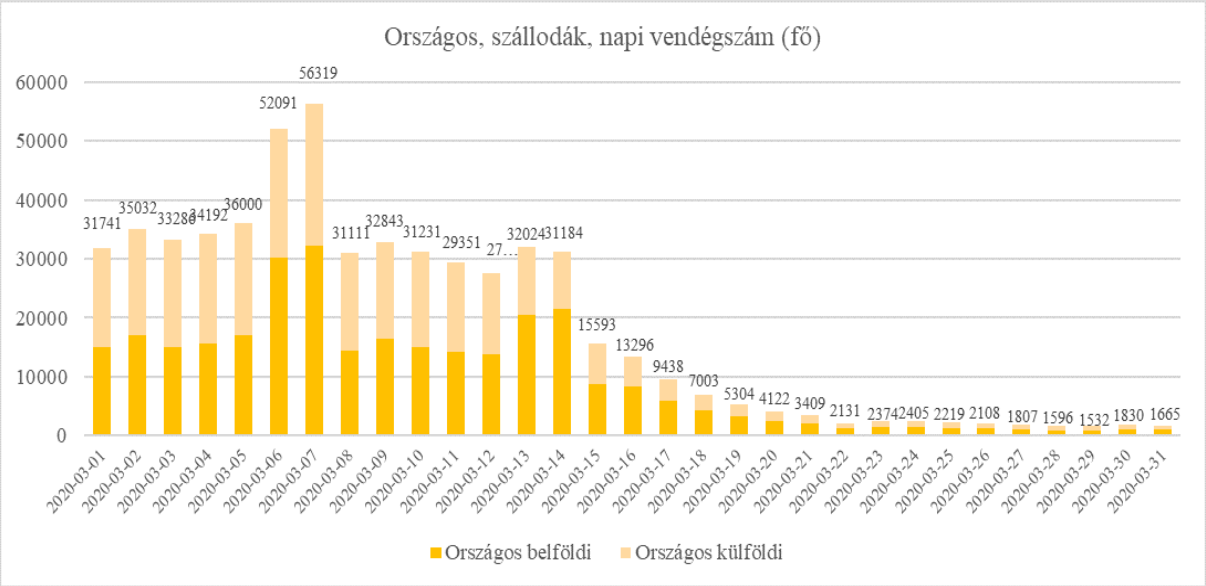

11. ábra: Hazai szállodai vendégek számának alakulása márciusban (fő). Forrás: NTAK, MTÜ[8].

[8] https://mtu.gov.hu/cikkek/szombat-14-valoban-a-hazai-turizmus-fekete-napja-a-koronavirus-hatasa-a-szallodai-mutatoszamok-alakulasara-2020-marciusban-1537

A külföldi vendégek eltűnésén túl az időzítés is rendkívül fontos, mivel július és augusztus a legfontosabb hónapok a turizmusban. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy a 2015 és 2019 közötti átlagos költések alapján mind a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák, mind pedig a szállásdíj kifizetések csúcsa a nyári hónapokra koncentrálódik. A koronavírus márciusi megjelenése hazánkban éppen a felfutási időszak kezdetekor következett be. A turizmus mégis elsősorban a késő tavaszra, nyárra, illetve kora őszre koncentrálódik. Egyedül a májustól szeptemberig tartó időszakban a vendégéjszakák 55 százalékát töltik el a külföldiek.

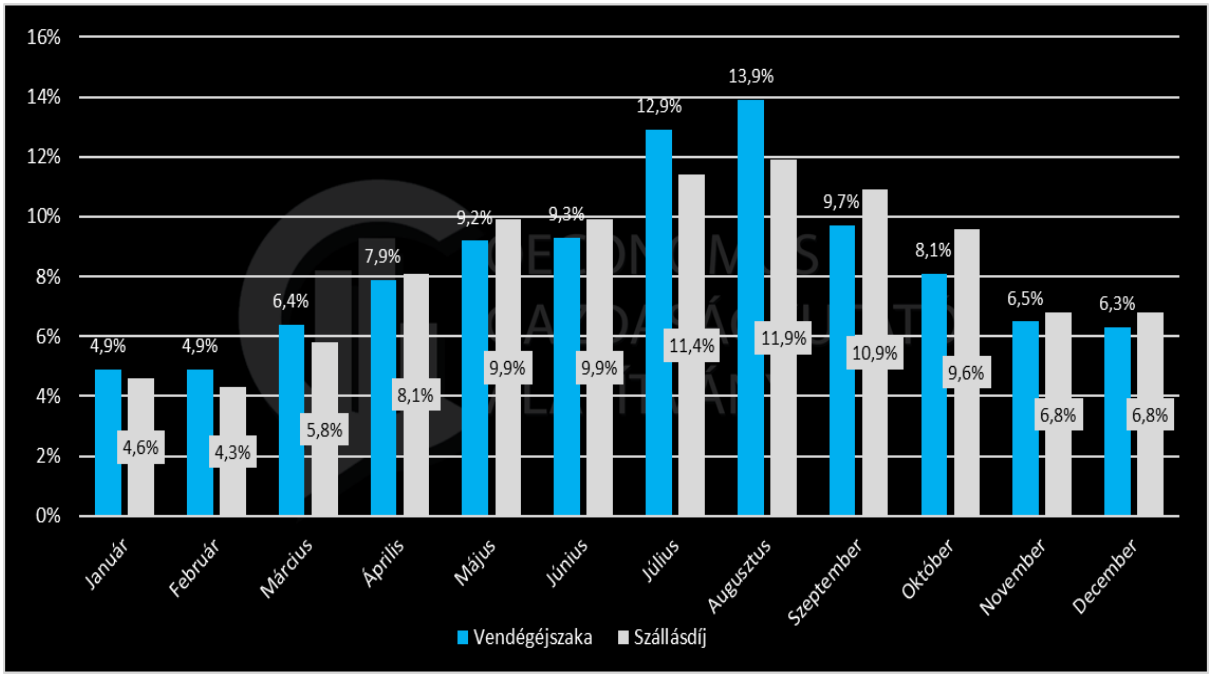

12. ábra: Külföldi turisták vendégéjszakáinak és szállásdíj fizetésének eloszlása éven belül (2015 és 2019 közötti magyarországi átlag). Forrás: KSH.

Légiforgalmi szektor

A légi közlekedés fejlődése közelebb hozta mindenki számára az utazás élményét és a légiforgalom egy évtized alatt közel duplájára növekedett. Az elmúlt években a légiközlekedési szektor virágzott. A Nemzetközi Légiközlekedési Szövetség (International Air Transport Association, IATA) adatai alapján a légiutas forgalom a 2009-es 2,4 milliárd főről 2018-ra 4,4 milliárd főre nőtt. Soha ennyi utas

nem fordult még meg a világ repterein. A koronavírus megjelenésével és világméretű pandémiává válásával a szektor azonban komoly problémákkal néz szembe.

A turizmushoz hasonlóan a légiközlekedés is óriási visszaesést szenvedett el a koronavírus járvány miatt. A vírus megfékezése érdekében tett kormányzati óvintézkedések, így a határok lezárása is elengedhetetlen a sikeres védekezéshez. Ugyanakkor ezen intézkedések a turizmus mellett a légiforgalmi szektor szárnyalását is derékba törte. Jelenleg a szektor hatalmas gondokkal néz szembe.

A WHO hivatalos pandémia minősítését követően a légiforgalmi szektor szabályosan összeomlott. Az alábbi ábrán jól látható, hogy a napi járatszámok meredeken zuhanni kezdtek márciusban. A WHO hivatalos közleményét követően a pandémiában az utazási kedv és hajlandóság végletesen megtört. Jól látható, hogy a korábbi három év átlagától jelentős mértékben eltér az idei év. 2017 és 2019 között a napi járatszámok szinte minden időszakban emelkedtek az évek során. 2019-ben a március és július közötti időszakban a napi járatszámok 175 és 200 ezer között ingadoztak.

A napi járatszámok 75 százaléka azonnal eltűnt márciusban, és júliusban továbbra is hiányzott a korábbi járatszámok fele. Tavaly a kora nyári hónapokban jellemző volt a 200 és 220 ezer közötti járatszám. Ezzel szemben 2020-ban a tavaszi hónapokban alig napi 50 és 75 ezer járat indult a világban. A jelentős különbség a koronavírus miatt tapasztalható. Az áprilisi 50 ezres minimum járatszámról júliusra alig 100 és 125 ezer járatszámra állt csak helyre a szektor. Júliusban még így is napi 100 ezer járatszám hiányzik, amely a korábbi évek átlagának felét jelenti. Jól látható, hogy a szektorban csak lassú helyreállás várható.

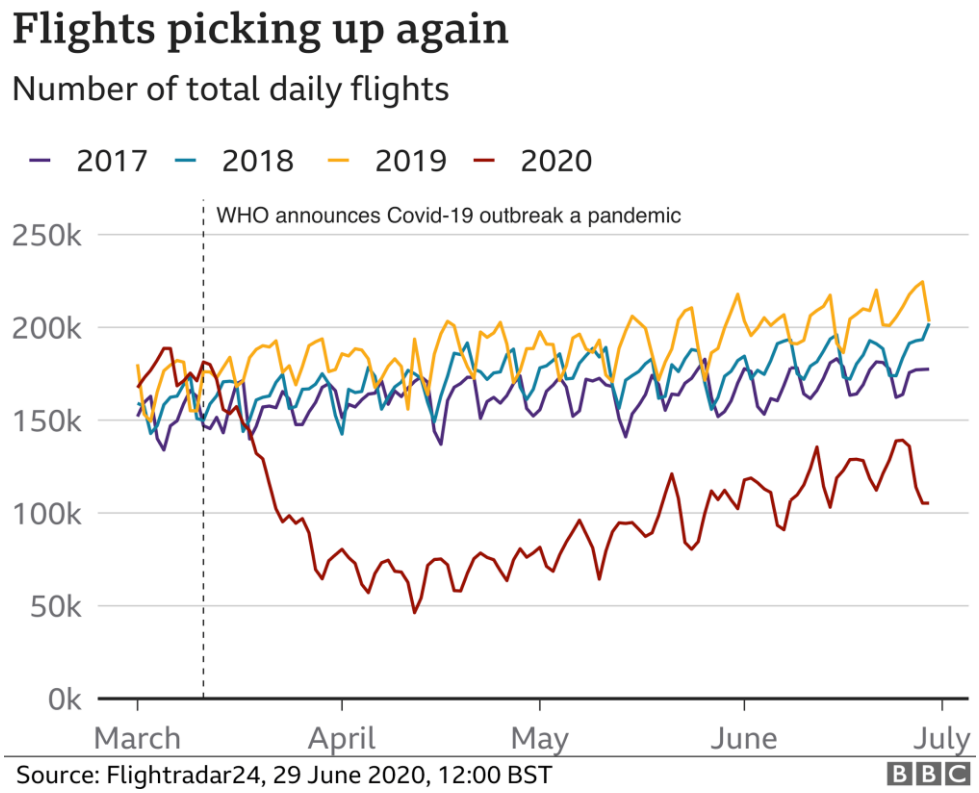

Megjegyzés: Az ábra a napi repülőgép járatok számát szemlélteti az egyes években. A függőleges tengelyen a darabszám látható, amely ezres (angolul “k”-val jelölt) mértékegységben szerepel.

***13.** ábra: Napi repülőgép járatok száma a világon. Forrás: BBC*[9]*.*

Május elején a világ népességének 90 százaléka élt olyan országban, ahol utazási korlátozásokat vezettek be. A Turisztikai Világszervezet jelentése alapján a világ desztinációjának 96 százaléka vezetett be valamilyen mértékű utazási korlátozást. A koronavírus okozta járvány hatására a lezárások egyre inkább fokozódnak világszerte az év eleje óta. Körülbelül 90 ország vezetése részben vagy teljes mértékben lezárta határait a turisták előtt. További 44 esetben csak egyes országok turistái kerültek kizárásra.

[9] https://www.bbc.com/news/business-51706225

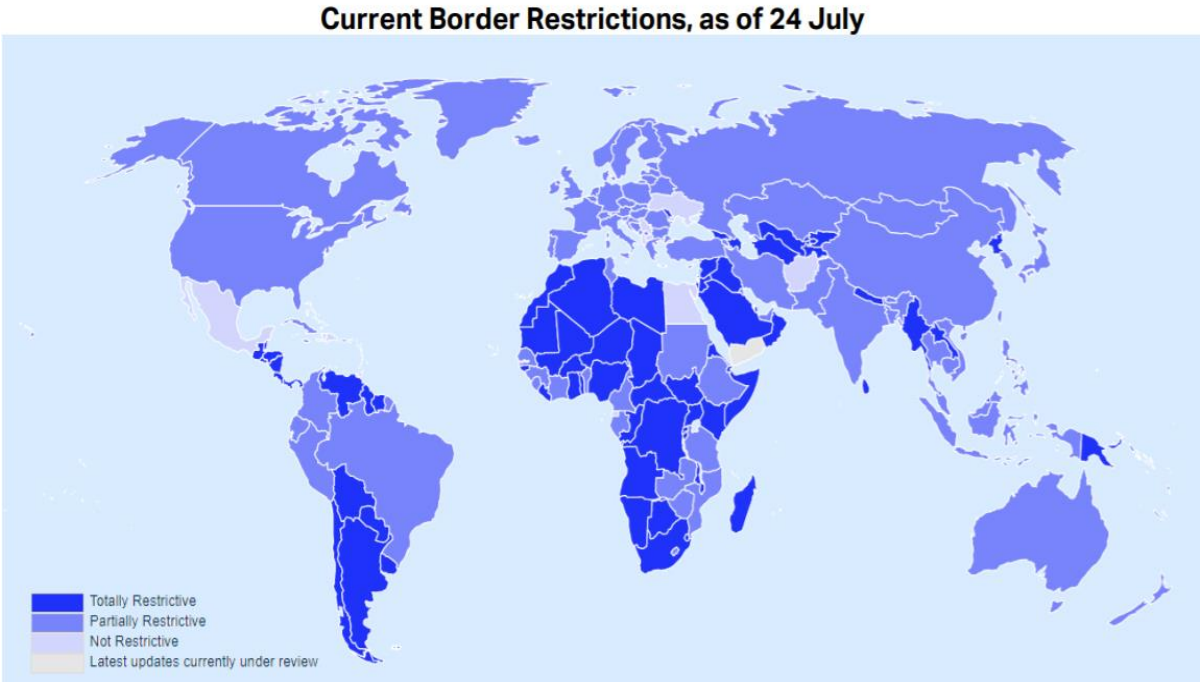

Megjegyzés: A legsötétebb kék színnel jelölt országokban teljes lezárás van érvényben. A legvilágosabb kék színnel jelölt országokban nincsen érvényben korlátozás. A köztes kék színnel jelölt országokban részleges korlátozások vannak érvényben.

***14.** ábra: Határlezárások a világban 2020. július 24-i állapot szerint. Forrás:* IATA Timatic[10].

2013 és 2019 között a légiutas forgalom volumene meredeken emelkedett és 6 év fejlődését pillanatok alatt törte meg 2020-ban a koronavírus. A légiforgalmi szektorban jellemző mutató az RPK (revenue passenger kilometer), amely a fizető utasok által repülővel megtett kilométert jelöli, amely értékében az elmúlt években jelentős bővülést tapasztalhattunk. Szezonálisan kiigazítva a 2013-as havi 475 milliárd RPK szintről 2019 év végére havi 725 milliárd RPK-ra növekedett a szektor. 2020 első félévében a fizető utasok által repülővel megtett kilométer 58 százalékkal csökkent 2019 első félévéhez képest.

[10] https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/june-data-and-revised-air-travel-outlook/

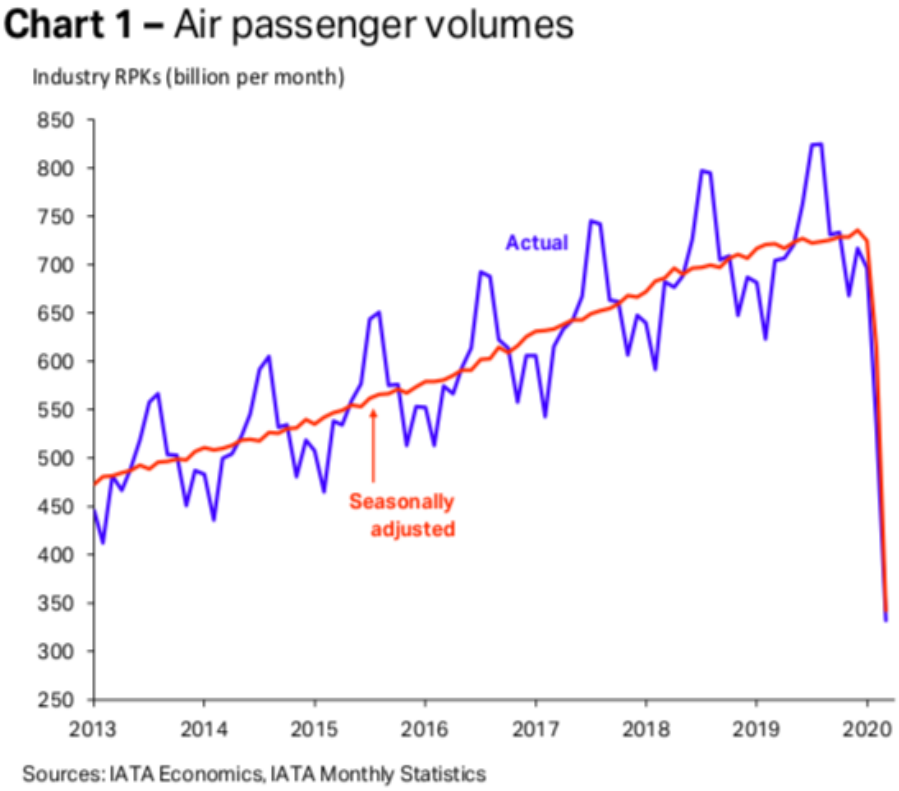

Megjegyzés: Az ábra a légiforgalmi szektorban jellemző mutatót RPK (revenue passenger kilometer) mutatja, amely a fizető utasok által repülővel megtett kilométert jelöli. A piros vonal a szezonálisan kiigazított értékeket mutatja.

***15.** ábra: Légiutas forgalom alakulása havi bontásban (milliárd kilométer). Forrás:* IATA[11].

A nemzetközi utasforgalom júniusában 96,8 százalékkal maradt el az egy évvel korábbi szinthez képest. Májusban ezen összehasonlítás még 98,3 százalék volt, így jól látszik a helyreállás rendkívül lassú üteme. A belföldi utasforgalom valamennyivel jobb helyzetben van a világon. A belföldi légiközlekedés 67,6 százalékkal maradt el júniusban és 78,4 százalékkal májusban az előző év azonos időszakához képest. Az európai légitársaságok a nemzetközi utasforgalomban június folyamán 96,7 százalékos mértékű volt a visszaesés 2019. júniusához képest.

Az utazási korlátozások bevezetésével a légiközlekedésben világszinten 25 millió, Európában pedig 6,7 millió munkahely került közvetlen veszélybe. Ezek

[11] https://europeansting.com/2020/05/07/heres-what-travelling-could-be-like-after-covid-19/

az intézkedések egyrészről hozzájárulnak a koronavírus terjedésének megfékezéséhez, másrészről viszont világszerte több millió munkahely elvesztését veszélyeztetik. Az IATA számításai szerint az európai légitársaságok akár 89 milliárd dollár veszteséget is szenvedhetnek. Az európai utazási igény várhatóan 55 százalékkal fog csökkeni a tavalyi évhez képest. Mindez 6,7 millió munkahelyet veszélyeztet a kontinensünkön. A turizmushoz hasonlóan a légiforgalmi szektor is csak nehezen és rendkívül lassan fog tudni talpra állni a jövőben. A koronavírus okozta visszaesés az elmúlt 5-7 év fejlődését rombolta le ebben a szektorban is.

Jelentős mértékű visszaesés várható a világ légitársaságainak eredményében. Egyes iparági elemzők becslése alapján a 2020-as évben a koronavírus hatása miatt a világon működő összes légitársaság kára jelentős mértékű lesz. A Nemzetközi Légiközlekedési Szövetség február eleji becslése alapján még csak 30 milliárdos kárral számolt, amelyet március elején 113 milliárd dollárra módosított. Március végén ismételten, a járvány terjedésének a fokozódása miatt felül kellett vizsgálnia az előrejelzését. A legfrissebb prognózis alapján 3 teljes hónap forgalma esik ki a szektornak, ami 252 milliárd dollár kárt jelent.

A koronavírus megközelítőleg elérheti azt a kárt, amely a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után alakult ki a szektorban. A 2001-es terrortámadás és a 2019-es koronavírus járvány hasonlóan hat a légiközlekedésre. A két esemény okozta negatív hatás a légiforgalmi szektorban arra vezethető vissza, hogy mindkét esetben a kereslet csökkenése okozza a visszaesést. Érthető módon, mindkét esetben az emberek félelme vezette (és hosszú ideig még fogja) az utazások elhalasztását és/vagy visszamondását, nem pedig gazdasági megfontolások. A bevételkiesés pedig kilátástalan helyzet elé állítja a légiközlekedési szektor szereplőit.

Korábbi járványok tapasztalatát figyelembe véve a légiközlekedési szektornak nagyságrendileg 6-7 hónapra volt szüksége a helyreálláshoz. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy a járványok kialakulását követően 1 és 3 hónap alatt érte el a légiközlekedési szektor a visszaesés alját. Összességében a fertőzés kirobbanását követően átlagosan 6-7 hónapnyi időre volt szükség, hogy a korábbi teljesítményt elérhesse az iparág. Korábban az egyik legsúlyosabb visszaesést a 2003-as SARS járvány okozta. A SARS főleg Kínában sújtotta a belföldi légiforgalmat, de az ázsiai piac légitársaságait is erőteljesen visszavetette, ami jól látszik az alábbi ábrán is.

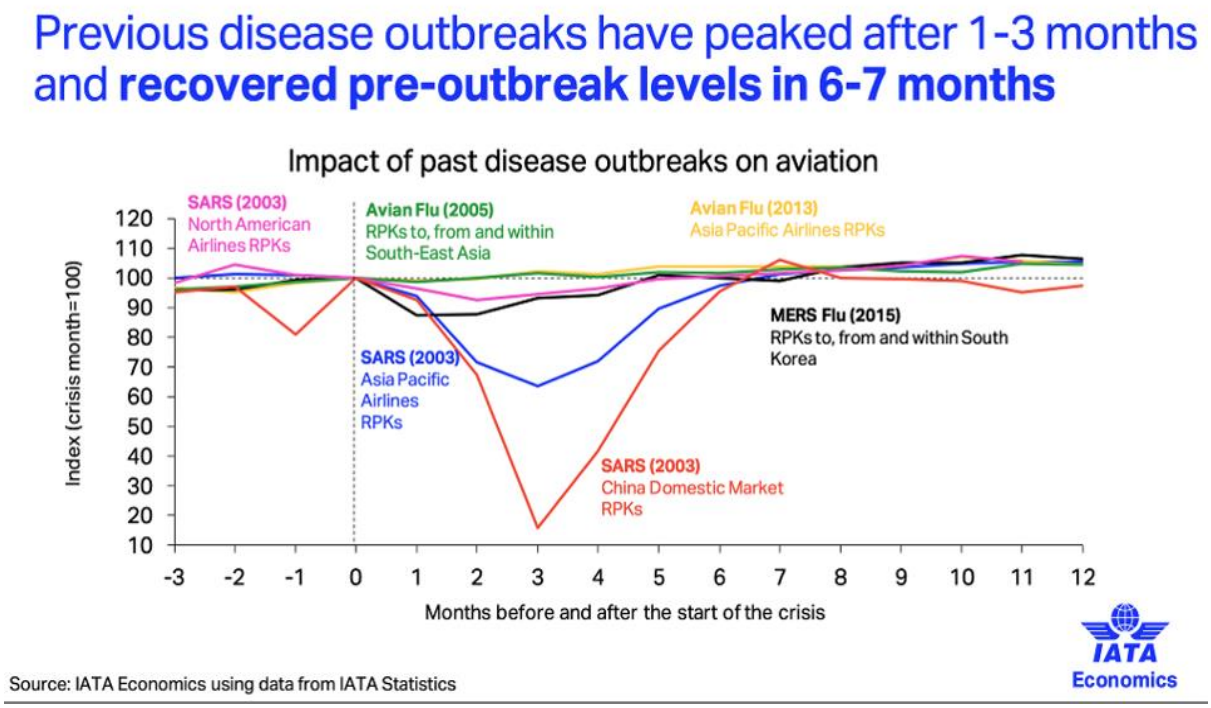

Megjegyzés: Az ábra a korábbi vírusjárványok légiközlekedésre gyakorolt hatását vizsgálja. A vízszintes tengelyen az adott vírus okozta járvány kirobbanásától számítja az idő múlását hónapokban kifejezve. A függőleges tengely a légiközlekedési szektor teljesítményét mutatja, ahol a járvány kirobbanásának hónapjához rendeli a 100-as értéket és viszonyítja a járvány hatását.

***16.** ábra: Korábbi járványok légiközlekedésre gyakorolt hatásának a bemutatása. Forrás:* IATA.

A diszkont légitársaságok üzleti modellje eltérő a hagyományos légitársaságokétól, így nagyobb esélyük lehet a túlélésre. Jellemzően a diszkont társaságok, mint például a magyar Wizz Air, nem biztosítanak pénz visszafizetési garanciát az utasoknak az olcsó repülőjegyek értékesítése mellett. Ezek biztosíthatják átmenetileg, rövid távon (maximum 2-3 hónapig) az adott légitársaság pénzügyi stabilitását. Rövid ideig ez ellensúlyozhatja a járvány okozta forgalom és igény csökkenésből eredő bevétel elmaradást. Ennek alapján a magyar diszkont légitársaság, a Wizz Air jövőbeni kilátásai kedvezőbbek lehetnek a hagyományos légitársaságokéhoz képest. Ugyanakkor, amennyiben a vírus terjedése tovább gyorsul, és a negatív hatások tovább érzékelhetőek maradnak, úgy a diszkont légitársaságok pénzügyi helyzete is meginoghat.

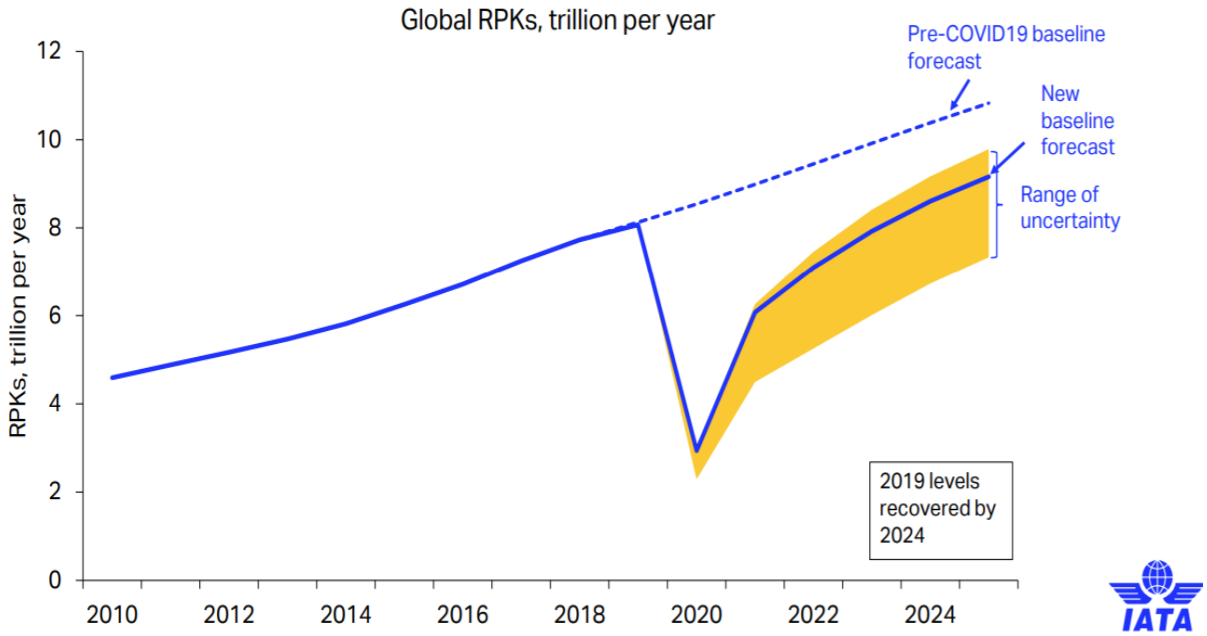

Megjegyzés: Az ábrán a kék vonal a légiforgalmi szektorban jellemző mutatót az RPK (revenue passenger kilometer) alakulását szemlélteti, amely a fizető utasok által repülővel megtett kilométert jelöli. A szaggatott vonal a koronavírus járvány nélküli becslést mutatja. A sárga terület a becslési tartományt szemlélteti a helyreállás dinamikájának függvényében.

***17.** ábra: Légi utasforgalom várakozás a világon (trillió RPK). Forrás: IATA*[12]*.*

A júliusi legfrissebb előrejelzés szerint a légiközlekedési szektor várhatóan még később, csak 2024-ben érheti el a 2019-es szintet. Az IATA júliusi számításai szerint a légiközlekedés a legjobb forgatókönyv szerint is legkorábban csak 2023-ban érheti el a 2019-es szintet. Mindez egy évvel későbbi helyreállást jelent a korábbi előrejelzéshez képest. Valószínűbb ugyanakkor, hogy a tényleges talpraállás csak 2024-ben következik be. A szervezet azt követően mérsékelte a korábbi előrejelzését, hogy a nyár folyamán bekövetkező újraindítást követően a korábbi várakozásnál lassabb mértékű a visszapattanás. Várhatóan idén a globális utasforgalom 55 százalékkal csökken, szemben az áprilisban várt 46 százalékos mértékhez. Nem segíti az iparág helyreállását, hogy felmérések szerint az utasok 55 százaléka a kialakult

[12] https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/june-data-and-revised-air-travel-outlook/

helyzet miatt nem is tervez utazni idén. Az IATA három trenddel magyarázza a rosszabb várakozásait a szektorban:

- **Lassú vírushelyzet kezelés és kiújuló gócpontok a fontosabb országokban.**
- **Üzleti utak elmaradása a pénzügyi nyomás hatására.**
- **Magánjellegű utazások elmaradása az alacsony bizalom miatt.**

A magyar légiközlekedés gyakorlatilag megállt

A koronavírus előtt 2019-ben a Budapest Airport még újabb rekordot döntött, és csaknem 16,2 millió utas- és 135 ezer tonna áruforgalmat bonyolított le. A budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér működése során először bonyolított le 16 millió utasnál többet egy év leforgása alatt. Mindez a tavalyihoz képest 8,8 százalékos, az 5 évvel ezelőtti forgalomhoz képest pedig 64 százalékos növekedésnek felel meg. Ezzel az értékkel a közép-kelet-európai régió egyik leggyorsabban fejlődő repülőtere, amely több mint kétszeres ütemben növekszik az európai repülőterek átlagához képest. A csúcsdöntést segítette, hogy tavaly 33 új járattal bővült a repülőtéri forgalom és összesen 49 ország 135 városába lehetett eljutni.

A magyarországi utasforgalom 98 százaléka eltűnt a szigorú korlátozó intézkedések hatására. Májusban a Budapest Airportnak 22 ezer utasa volt, amely alig 2 százaléka az egy évvel ezelőtti 1,5 millió utashoz képest. A visszaesés mértéke érthető, mivel Magyarországon is felelős intézkedések hatására be és kiutazási korlátozások léptek életbe. Mindez az emberek biztonsága érdekében történt. Az utasforgalmat természetesen mindez drasztikusan érintette. Az év elején, januárban még semmilyen előjelét nem lehetett látni a későbbi, koronavírus okozta drasztikus visszaesésnek.

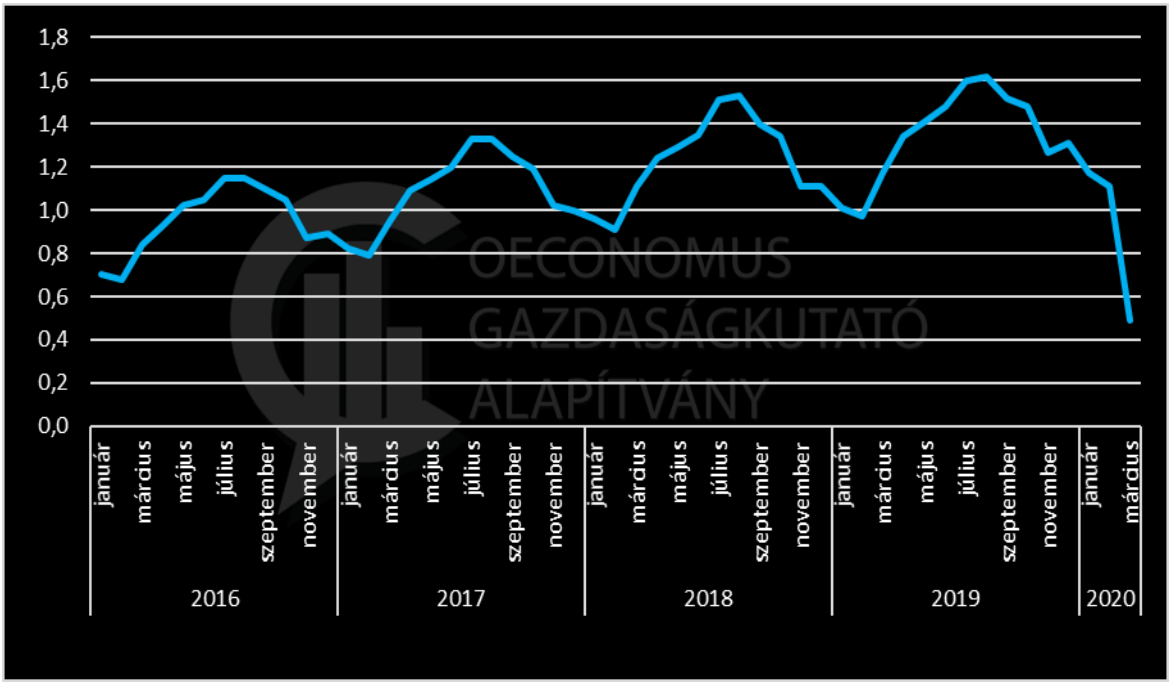

***18.** ábra: Budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi repülőtér havi utasforgalmának alakulása (millió fő). Forrás: KSH.*

A magyar légtér forgalmában már februárban jelentkezett a vírus negatív hatása, de a tényleges összeomlás márciusban indult el. A HungaroControl által közzétett statisztika alapján 2020. februárjában még csak 3,3 százalékkal csökkent Magyarországon az átrepülő gépek száma 2019. februárjához képest. Márciusban pedig már 37,5 százalékkal csökkent ezen járatok száma. Továbbá a Budapestre érkező és innen induló repülőjáratok száma márciusban harmadával, 34,1 százalékkal csökkent az előző év azonos időszakához képest. A HungaroControl légiforgalmi statisztikája szerint a március 13-i héten fordult először mínuszba a járatok száma hazánkban. Először március 9-én mutatott csökkenést a budapesti nemzetközi repülőtér le- és felszálló forgalma. Ekkor 10 géppel kezeltek kevesebbet a HungaroControl szakemberei. Március 17-én lépett hatályba az a kormányrendelet, amely megtiltotta a külföldi állampolgárok hazánkba való belépését. Ezt követően pedig a szektor sorsa megpecsételődött. Májusban az átrepülő forgalomnak már a 85,3 százaléka, míg a Budapestre érkező, illetve innen induló forgalom 88 százaléka hiányzott.

HUNGARIAN AIR TRAFFIC STATISTICS – FEBRUARY
MAGYAR LÉGIFORGALMI STATISZTIKA – FEBRUÁR

HungaroControl
Irányító a repülésben

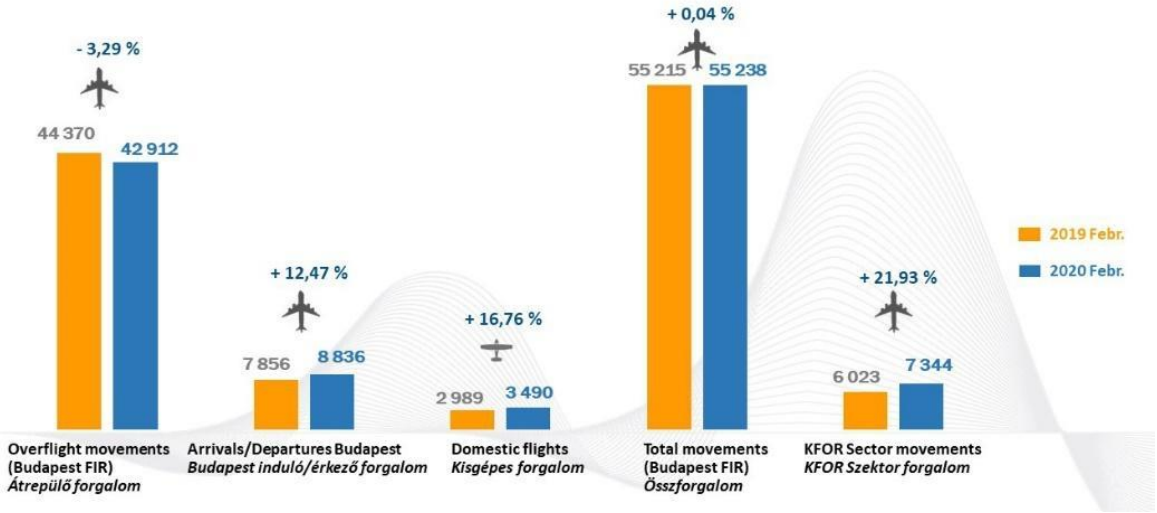

HUNGARIAN AIR TRAFFIC STATISTICS – MARCH
MAGYAR LÉGIFORGALMI STATISZTIKA – MÁRCIUS

HungaroControl
Irányító a repülésben

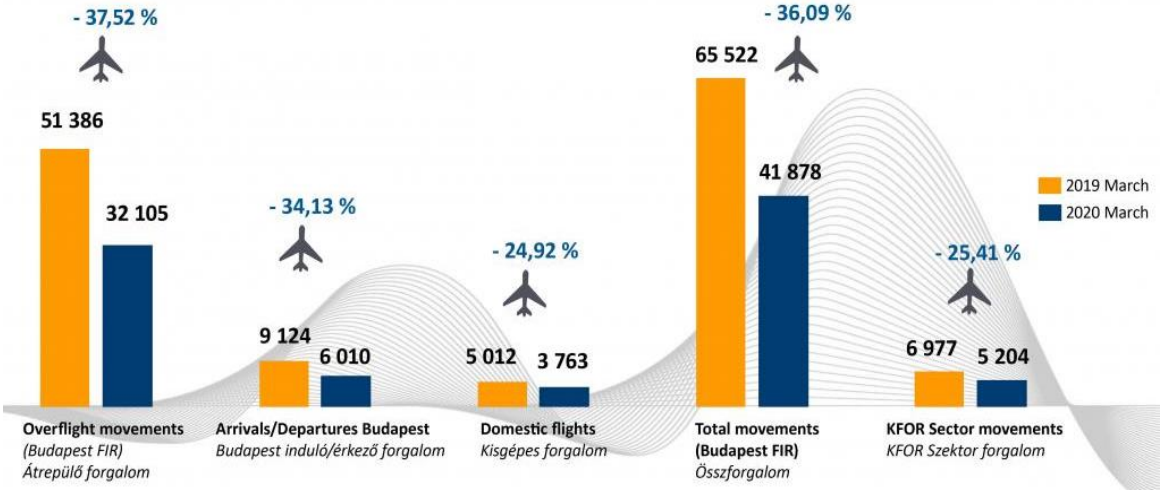

MAGYAR LÉGIFORGALMI STATISZTIKA – MÁJUS

HungaroControl
Irányító a repülésben

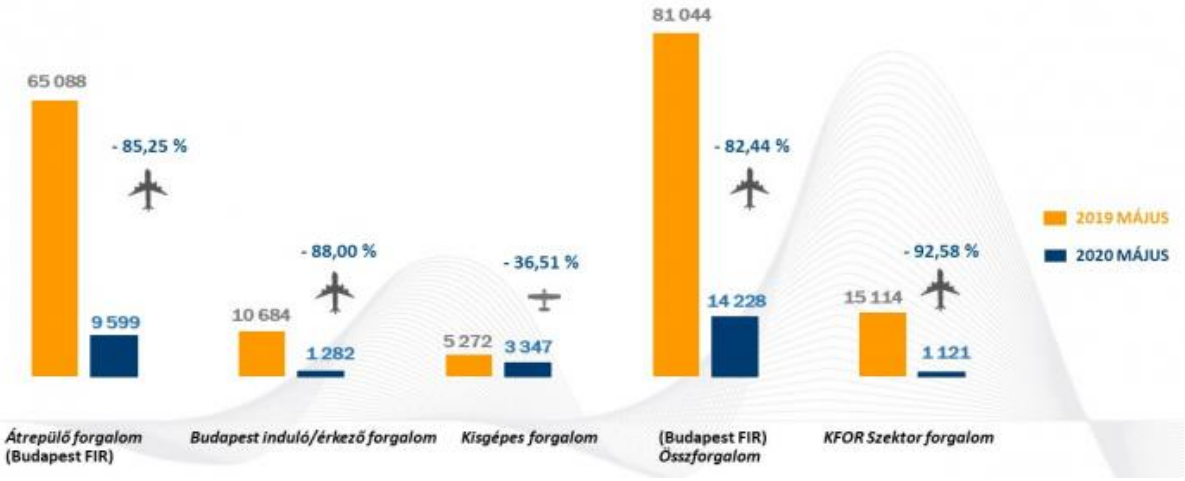

19. ábra: Magyarországi légiirányítás sarokszámainak változásai. Forrás: HungaroControl[13].

Valentinyi Katalin szerint a budapesti utasforgalom legkorábban csak 2022 év végére érheti el a járvány előtti szintet. A Budapest Airport kommunikációs vezetője megerősítette, hogy a járványra való tekintettel a reptéren is fokozottan odafigyelnek az óvintézkedésekre. Rendszeres fertőtlenítést, a munkatársaknak kötelező maszk használatot írtak elő és több ponton kézfertőtlenítőket helyeztek el. Külön kérésben kérik az érkező utasokat, hogy az online check in-t, valamint az önkiszolgáló poggyászfeladó rendszert használják. A meghozott biztonsági intézkedések segíthetik a szektor minél gyorsabb talpraállását.

A magyar légiforgalom földbeállását jól szemlélteti, hogy januárban még 153 úticél volt elérhető, míg áprilisra alig 2-3 városra szűkült az elérhető úticélok listája. A kilábalás nehézkes és lassú, mivel számos országban a járványkezelési intézkedések megkövetelték az országhatárok lezárását. A vírus terjedésével kapcsolatos félelmek a gazdaságok újranyitását is fékezi. Ennek köszönhetően az úticélok száma csak lassan fog talpra állni. Június elején közel 20 városra bővült a kínálat és elsősorban európai városokba lehet csak repülni. Várhatóan a júliusi hónapban kezdik el újranyitni a távolabbi úticélokat, így az öböl-menti és a kínai járatokat is.

Összegzés

A koronavírus járvány a korábbi 5-7 év nagyfokú fejlődését tette tönkre a turizmusban és a légiközlekedés szektorokban egyaránt. A korábbi, közel egy évtizedes prosperálás új magaslatokba emelte a turizmus és légiközlekedési szektorokat. A sorozatos rekordok és növekvő árbevétel jót tett valamennyi gazdasági szereplő számára. Számtalan munkahely jött létre, melyek pillanatok alatt kerültek veszélybe. Úgy tűnik, hiába fejlődött az elmúlt 5-7 év során jelentős mértékben a két szektor, a koronavírus elmosta ezen eredményeket.

[13] https://www.hungarocontrol.hu/rolunk/legiforgalmi-iranyitas/legiforgalmi-statisztika

Mindkét iparág komoly veszteségeket szenvedett el a lezárások miatt, és a helyreállás is várhatóan több időt emészt majd fel. Egyelőre nem látszik, hogy a válsághullám csillapodik-e a világban. Egyelőre a visszapattanás mértéke lassabbnak bizonyul a korábbi várakozásokhoz képest. A második hullám pedig újabb kihívások elé állítja ezen szektorokat. elképzelhető, hogy a jelenlegi helyzet szerint világszinten ezek, a szektorok csak 2023-2024 magasságában érhetik el a járvány előtti szintet.

Felhasznált források

- BRETON Thierry: Speech by Commissioner Breton on "A Marshall Plan for European Tourism" In: European Commission, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/breton/announcements/speech-commissioner-breton-marshall-plan-european-tourism_en, (2020.07.15.)
- Budapest Airport: 16,2 millió utas, 135 ezer tonna áru 2019-ben, https://www.bud.hu/budapest_airport/media/hirek/aktualis_sajtokozlemenyek/budapest_airport_162_millio_utas_135_ezer_tonna_aru_2019_ben.html (2020.07.12.)
- Forbes.hu: 250-300 milliárdos bevételkiesés a turizmusban, még másfél évig nem jönnek külföldiek In: Forbes.hu, https://forbes.hu/uzlet/250-300-milliardos-bevetelkieses-a-turizmusban-meg-masfel-evig-nem-jonnek-kulfoldiek/, (2020.7.10.)
- GARCIA Marisa: Coronavirus Could Cut Airline Revenue By As Much As $113 Billion, Industry Group Forecasts, In: Forbes.com, https://www.forbes.com/sites/marisagarcia/2020/03/05/iata-says-coronavirus-impact-could-result-in-lost-airline-revenues-as-high-as-113-billion/#7dd75e11278a (2020.07.01.)
- HENLEY Jon: Covid-19 throws Europe's tourism industry into chaos In: The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2020/may/02/covid-19-throws-europes-tourism-industry-into-chaos (2020.07.19.)
- HungaroControl: A koronavírus jelentős visszaesést hozott a légiközlekedésben, https://www.hungarocontrol.hu/sajtoszoba/hirek/a-koronavirus-jelentos-visszaesest-hozott-a-legikozlekedesben (2020.07.03.)
- IATA.org: Increased Risk to Jobs as European Airline Revenues Collapse, https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-04-23-03/ (2020.07.05.)
- IATA.org: Recovery Delayed as International Travel Remains Locked Down, https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-07-28-02/ (2020.07.30.)
- Mtu.gov.hu: 2019-ben ismét rekordot döntött a magyar turizmus In: Magyar Turisztikai Ügynökség, https://mtu.gov.hu/cikkek/2019-ben-ismet-rekordot-dontott-a-magyar-turizmus-1425 (2020.07.15.)
- Portfolio.hu: Beszakadt a görögországi turizmus, csúnya lesz az idei év In: Portfolio.hu, https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200715/beszakadt-a-gorogorszagi-turizmus-csunya-lesz-az-idei-ev-441320 (2020.07.17.)
- Portfolio.hu: Horvátországban 70 százalékkal kevesebb turista nyaralt idén In: Portfolio.hu, https://www.portfolio.hu/uzlet/20200701/horvatorszagban-70-szazalekkal-kevesebb-turista-nyaralt-iden-439512 (2020.07.07.)
- SÁNDOR Tünde: Egymilliárdos vis maior keret a turisztikai ügynökségnélIn: Világgazdaság, https://www.vg.hu/vallalatok/turizmus/guller-zoltan-

egymilliardos-vis-major-keretet-hozott-lere-a-turisztikai-ugynokseg-2092125/ (2020.07.10.)

- TAYLOR Chloe: Coronavirus impact on airlines ‘has a 9/11 feel,’ analyst says In: CNBC.com, https://www.cnbc.com/2020/03/06/coronavirus-impact-on-airlines-has-a-911-feel-analyst-says.html (2020.07.03.)
- Turizmus.com: A tengerpart helyett inkább vidéken nyaralnának a magyarok idén In: Turizmus.hu, https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/a-tengerpart-helyett-inkabb-videken-nyaralnak-a-magyarok-iden-1170097, (2020.07.13.)
- Turizmus.com: KSH: januárban még nem éreztette hatását a koronavírus-járvány In: Turizmus.hu, https://turizmus.com/utazas-kozlekedes/ksh-januarban-meg-nem-ereztette-hatasat-a-koronavirus-1169270, (2020.07.13.)
- UNWTO.org: COVID-19 response: 96% of global destinations impose travel restrictions, UNWTO reports, https://www.unwto.org/news/covid-19-response-travel-restrictions?fbclid=IwAR0f7BAoUR-9kF8rsFreFaTR8vLCvEysC0lMgM_9MO_Cypl8HzlWhtsxScc (2020.07.09.)
- VG.hu: Beindult a turizmus Horvátországban In: Világgazdaság, https://www.vg.hu/kozelet/kozeleti-hirek/beindult-a-turizmus-horvatorszagban-2279487/ (2020.07.10.)